Poljoprivredni kombinat „Banat“ u Kikindi

Direktor Adamović mije namerno ništa nikome nikada učinio nažao.

Izjava dugogodišnjeg radnika „Banata“

Predgovor. Još pre mog dolaska na Poljoprivredni kombinat „Banat“, u kikindskoj „čaršiji“ se među agronomima u Društvu poljoprivrednih inženjera i tehničara prepričavalo kako je direktor Adamović traktoriste preduzeća snabdeo zaštitnim kožnim odelima koja podsećaju na skafandere korišćene u međuplanetarnim letovima i kako se on tako razmeće društvenim sredstvima. Kasnije, dolaskom na „Banat“ razmišljao sam o ovim „čaršijskim“ komentarima i shvatio, da je „Banat“ nabavkom za to vreme moćnih traktora guseničara tipa DT-54, snabdevenim dizel motorima sa pet brzina napred i jednom nazad, bio osposobljen da u jesenjim uslovima ostvari duboko oranje na svim vlastitim raspoloživim površinama. Ono što „čaršija“ nije uzela u obzir bila je činjenica, da kabina označenog traktora nije bila klimatizovana i da se u jesenjim i zimskim uslovima u nas traktorista nije mogao, niti smeo izlagati takvoj hladnoći bez opasnosti po sopstveno zdravlje.

Za korišćenje ovih pogonskih mašina odabirani su iskusni i provereni traktoristi. Međutim, korišćenjem traktora u jednoj (osmočasovnoj) smeni nije bilo moguće ostvariti postavljeni zadatak, tj. da se obavi duboko oranje na svim površinama. To je bilo moguće realizovati jedino njihovim korišćenjem u dve smene.

Traktorista, kome je poveren traktor, smatrao je to posebnim priznanjem i nerado je prihvatao, da ga neko bez kontrole koristi u drugoj smeni. Neka za to posluži primer Janoša Kočiša. On je „dozvolio“ da se njegov traktor koristi u drugoj smeni ali u njegovom prisustvu tako, što je on ostajao na terenu, na njivi koja je orana. Kada mu je bilo suviše hladno, da bi se zaštito od hladnoće i vetra, on je obično legao u duboku brazdu. Ne treba poseban napor da bi se shvatilo, da ga je tako mogao da

savlada i san. Što se, stvarno, i desilo. Iako traktor nije imao jake reflektore, traktorista druge smene primetio je nešto neuobičajeno u brazdi, zaustavio traktor i tako izbegao da Janoša Kočiša zaore dubokom brazdom.

Te godine je Janošu Kočišu dodeljeno priznanje u vidu Oktobarske nagrade Opštine, Kikinda.

Kuriozitet. Kada je na „Banatu“ sastavljan predlog da se oktobarsko priznanje dodeli Janošu Kočišu, u tekstu predloga je umesto DT-54, mlada daktilografkinja Mokrinčanka Mileva Nedeljkov (kasnije Pustinjak), otkucala: „dete 54“, pa se zbog toga čika-Doja (Radujko Rankov) malo nervirao, ali je greška blagovremeno ispravljena.

Pred odlazak iz Banatskog Velikog Sela. Konstatacija, da sam Banatsko Veliko Selo napustio, ne svojom voljom, posle tri godine aktivnosti u njemu, zahteva određeno objašnjenje.

Tokom boravka u Selu, u radu su se javljali različiti problemi. Lično sam bio uveren, da je

rukovodstvo zadruge u obavezi da te probleme rešava sopstvenim snagama. Mnoge moje kolege, ja sam to znao, kad bi se pred njih postavilo neko otvoreno pitanje, iskrsao poseban problem, koji su ponekad i sami izmislili, obaveštavali su o tome Sreski savez zemljoradničkih zadruga, savetovali se sa njegovim funkcionerima, odlazili u Sreski komitet Saveza komunista i na sličan način komunicirali sa ovim organima dajući im do znanja o svojim aktivnostima „na terenu“. Meni takva komunikacija sa pomenutim organizacijama i njihovim organima nije padala na pamet.

Podstaknuti „otvorenim pitanjima sa terena“, funkcioneri Sreskog saveza organizovali su sastanke i konferencije sa rukovodiocima zadruga članica u cilju rešavanja problema ili bi pojedinačno obilazili zadruge interesujući se o načinu prilaza i prevazilaženju otvorenih pitanja. Sećam se, da je Zemljoradničku zadrugu u B. V. Selu jednom prilikom posetio u funkciji potpredsednika Sreskog saveza zemljoradničkih zadruga Kikinde, kolega inž. Nenad – Neša Smiljanić (diplomirao 1951/52), inače vrlo kulturan i prijatan sagovornik, interesujući se sa kakvim se problemima suočava zadruga u B. V. Selu i kako ih prevazilazi. U svojstvu upravnika zadruge, u razgovoru sa potpredsednikom Smiljanićem, ja nisam mogao da se setim ni jednog otvorenog pitanja koje bi bilo potrebno rešavati na sreskom ili nekom višem nivou, kako bi zadruga mogla normalno da radi i da se razvija. U sebi sam mislio, kako se ja, eto, još nisam verovatno uzdigao do nivoa koji perspektivu zadruge i zadrugarstva vidi dalje od nosa.

Odluka Sreskog komiteta Saveza komunista u Kikindi. Međutim, ni u Sreskom savezu zemljoradničkih zadruga, ni u Sreskom komitetu Saveza komunista, analizirajući ostvarene rezultate i aktivnosti pojedinaca na terenu nisu tako mislili. Krajem 1958. godine ekonomista Spasoje – Spale Jovanović i agronom – pisac ovih redova, pozvani smo od strane Milana Dukića i Arse Budovalčeva na razgovor u Sreski komitet Saveza

komunista Kikinde. Tom prilikom saopštena nam je odluka Sreskog komiteta doneta krajem novembra 1958. godine sa nalogom, da odmah podnesemo ostavke u svojim preduzećima i sugestijom da decembar mesec provedemo na PIK-u, Beograd, da se tu tokom decembra upoznamo sa organizacijom preduzeća i da se početkom januara 1959. godine javimo na dužnost u PK „Banat“, Kikinda.

Na pamet nam (Spaletu i meni) nije padalo da se suprotstavimo navedenoj odluci. Konačno, i u Banatsko Veliko Selo došao sam po odluci Sreskog saveza zemljoradničkih zadruga iniciranoj Sreskim komitetom SK u Kikindi.

Odluka Sreskog komiteta SK u Kikindi bila je usmerena na smenjivanje tadašnjeg direktora Milana Adamovića doneta po sugestiji Pokrajinskog komiteta SK u Novom Sadu (Stevan Doronjski[1]). O postojanju odluke znao je i Milan Adamović, ali ona njemu nije nikad saopštena neposredno. Naime, reorganizacijom Sreza Kikinde, neki članovi SK premešteni su u Pokrajinski komitet u Novom Sadu, drugi opet u novoformirane organe Sreza u Zrenjaninu, dok je određeni broj ostao u Gradskom komitetu u Kikindi.

Dolazak i prvi dani na Kombinatu „Banat“ u Kikindi. Dolazak na Poljoprivredni kombinat „Banat“ nije imao po nas dvojicu identične posledice. Ekonomista Spasoje – Spale Jovanović prihvaćen je u novom preduzeću glatko, mirno i bez problema. Njemu je povereno sastavljanje elaborata za investicione kredite Poljoprivredne banke i on je to uspešno radio. Međutim, moj dolazak bio je prožet vrlo neprijatnom i mutnom atmosferom. Rukovodstvu Kombinata odluka Sreskog

---

[1] Doronjski, Stevan – Franja (1919-1981), istaknuti društveno politički radnik, od 1951. do 1966. politički sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu, odnosno Saveza komunista Vojvodine, sugerisao je Sreskom komitetu SK da smene nepismenog direktora „Banata“ Milana Adamovića i na tu funkciju dovedu mlade školovane ljude, što su oni svojom odlukom i učinili.

komiteta SK Kikinde bila poznata, ali ne i saopštena na način kako je nama predstavljeno. Očigledno, niko od tadašnjih članova Sreskog komiteta nije imao ni hrabrosti, ni želje, da tu odluku neposredno saopšti prvoborcu, intendantu 3. krajiške brigade, kasnije 1. proleterske divizije. Samo donošenje odluke nije inicirano u Sreskom komitetu SK Kikinde, već je realizovano nastojanjem viših partijskih organa, a u Sreskom komitetu SK doneto u poslednjem trenutku, neposredno pre rasformiranja Sreza.

Kakvo je mišljenje o Milanu Adamoviću imala pretežna većina članova Sreskog komiteta SK Kikinde, najbolje svedoči publikacija Svetka Grbića – ***Nezaboravni drugovi***[2] u kojoj u poglavlju ***Sećanje na nezaboravne drugove*** autor doslovno na s. 50 pod naslovom ***Ćutlivi*** piše: *„Milan Adamović je šumski radnik-drvoseča. Prvoborac, intendant III krajiške proleterske brigade, a zatim I proleterske divizije. Posle oslobođenja je bio generalni direktor poljoprivrednog dobra, odnosno kombinata, „Banat" kod Kikinde. Za trideset godina, koliko je bio direktor ovog imanja, ni jednu godinu nije završio sa gubitkom. Od nekadašnjeg rita i močvare, bez puteva, struje, bez ekonomije i poljoprivredne mehanizacije, bez radne snage, a posebno bez stručnjaka, ovo imanje je izraslo u moderni kombinat sa asfaltnim putevima, modernim ekonomijama, kompleksnom mehanizacijom, velikim brojem poljoprivrednih stručnjaka, inžinjera, ekonomista, pravnika, veterinara, tehnologa itd. To je poljoprivredno dobro sa visokim prinosima, razvijenim stočnim fondom itd. Ubraja se u najuspešnija poljoprivredna imanja u Vojvodini, Srbiji i bivšoj SFRJ.*

Milan Adamović je bez osnovne škole, nepismen. Međutim, taj ćutljivi glavonja ima u glavi memoriju poput kompjutera. On je, bukvalno, znao sve bitne podatke i to ne one planske već tekuće dnevne. Ovaj čovek nije imao lični i porodični život, on je dan i noć provodio na poslu. Znao je vrlo dobro odvojiti rad od nerada, znanje od fraza, disciplinu i odgovornost od nediscipline i neodgovornosti. Cenio je znanje i stručnost potvrđenu u praksi. Bio je sposoban privrednik, praktičar. To je

---

[2] Grbić, Svetko: Nezaboravni drugovi. Novi Sad : Budućnost, 2005, 133 str.

čovek čvrstog karaktera i visokog morala. Nedostatak škole za njega nije bila kočnica, jer je znao misliti i predano raditi.“

Dugogodišnji direktor „Banata“, nosilac „Partizanske spomenice“ Milan Adamović[3], shvatio je odluku Sreskog komiteta SK da ovaj mene šalje na „Banat“ u cilju njegove smene, što je bilo tačno. Njegov odbrambeni mehanizam aktiviran je starim ratnim vezama. Treba imati u vidu, da je Neda Božinović (1917-2001), partizanka, posle oslobođenja, sudija Ustavnog suda Jugoslavije, posećivala „Banat“ sa porodicom. Adamović je te veze negovao. U momentu mog dolaska on je bio na „bolovanju“ i nalazio se u bolnici u Beogradu. Na drugoj strani, agronom inž. Svetozar – Sveta Popović (diplomirao 1953/54), koji je na „Banatu“ proveo sve vreme posle diplomiranja, nije mogao da shvati da mu pretpostavljeni bude kolega koji je diplomirao dve godine posle njega (1955/56) i nema iskustva iz proizvodnje karakteristične za PK „Banat“. Stoga je, kritičnog trenutka, napustio „Banat“ i istovremeno potražio i našao zaposlenje u Jugoslovenskom savetodavnom centru za poljoprivredu i šumarstvo u Beogradu. Mene je dočeka sekretar direktora Adamovića – Oto Moldvai. Kakav je bio njegov lični odnos prema meni može da posluži podatak, da me je prijavio u vezi sa zasnivanjem radnog odnosa 3. umesto 1. januara

---

[3] Vidi: Grbić, Svetko: Zbornik boraca NOB 1941/45. Bosanskog Petrovca koloniziranih u Vojvodini. Kikinda : Opštinski odbor SUBNOR-a, Bačka Palanka : Opštinski odbor SUBNOR-a, Zrenjanin : Opštinski odbor SUBNOR-a (1991) piše: „Adamović Đure Milan rođen u Vranovini 1913. godine. Srbin, radnik, borac NOB-a od 1941. Nosilac Partizanske spomenice 1941. Borac Krnjeuške čete, 3. krajiške brigade. Intendant Brigade i Prve proleterske divizije. Član KPJ od 1942. godine. Kapetan I. klase. Odlikovan sa više odlikovanja. Uspešan direktor Poljoprivrednog kombinata u Kikindi. (s. 68)

Na Web stranici pod naslovom Treća krajiška brigada, nalaze se priblićno identični podaci o Milanu Adamoviću: „ADAMOVIĆ Đure MILAN ŠILJO, borac 2. čete 3. bataljona, rođen 1913, Vranovina, Bosanski Petrovac, radnik, Srbin, u NOB od 1941, član KPJ od 1942, krajem rata intendant brigade.“ (s. 663)

1959. godine. Inače, toga dana (3. januara 1959) rodila se u Beogradu u Bolnici „Dragiša Mišović“ moja kćer Elenka. U rešenju broj 5156, koje je bez datuma potpisao predsednik Upravnog odbora Ištvan Ač, stoji, da mi prinadležnosti teku od 1. januara. Sa „Banata“ u B. V. Selo, gde mi je bila porodica, nisam mogao da putujem. To tehnički nije bilo izvodljivo. Na „Banatu“ sam stanovao zajedno sa Lazom Glušicom - Spitfajerom.[4] Njegova soba bila je obezbeđena katancem koji se otvarao primenom određene šifre. Tokom dana nije bio problem ući u sobu, ali po mraku, bez svetla (baterije ili šibice) to nije bilo jednostavno. Oto Moldvai nije bio nadležan ni da mi obezbedi prostoriju u kojoj treba da boravim tokom radnog vremena. Označeni „interregnum“ trajao je dve-tri nedelje.

Poseta direktoru Milanu Adamoviću. Intuitivno sam osećao, da je Laza Glušica, inače iz B. V. Sela, blizak direktoru Adamoviću. Ono što nije mogao „tehnički sekretar“ Oto, mogao je Laza. Kad je dara prevršila meru, dogovorio sam se sa njim (Lazom Glušicom), da zajedno posetimo direktora Adamovića. Pristao je, kao da je to jedva i čekao. U Beograd nas je odvezao kolima vozač Gojko – Goja Komnenović. Adamovića našli u bolesničkom krevetu u prostranoj sobi sa velikim brojem bolesnika. Toga čoveka sam jedva i poznavao. Prilikom moje posete izneo sam mu, da na „Banat“ nisam došao svojevoljno, niti je bila moja ideja da njega smenim. Lično nemam direktorskih ambicija, što je bilo tačno. Raspoložen sam, da svojim radom njemu kao direktoru „Banata“ pomognem. On neka oceni, ako mu ne budem pomagao u radu na zadovoljavajući način, da mi to saopšti, da ću ja toga trenutka napustiti preduzeće. To je bilo sve što sam mu saopštio. Priznajem, da mi je, kasnije, ne eksplicitno, ali, ipak, zamereno što sam neovlašćeno izjavio „da nisam došao da ga smenim“, jer to nije bila istina.

---

[4] Spitfire, eng. avion bljuvač vatre. Inače, Laza Glušica je kasnije prešao u Tržnicu, Beograd, odakle je diplomirao na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, završivši studeije ekonomije.

Moja izjava je povoljno uticala na bolesnika Milana Adamovića, jer je on za dan-dva ozdravio i pojavio se na radnom mestu u Kombinatu. Ništa, ni jednu značajniju aktivnost, nije preduzimao bez mene i bez moga znanja. Međutim, ni ja nisam učinio ni jedan potez, koji bi išao na štetu „Banata“ i koji bi bio usmeren protiv direktora Adamovića.

Meni je palo u deo, da završim godišnji proizvodno-finansijski plan preduzeća za 1959. godinu. Radeći na proizvodno-finansijskom planu upoznao sam detaljnije preduzeće i njegovu organizaciju. Kombinat, koji je tada posedovao nešto preko 3.000 ha oranica, bio je podeljen na šest uprava, sa približno po oko 500 ha svaka. Na čelu Prve uprave nalazio se poljoprivredni tehničar Stanimir Jovanović[5]; na čelu Druge bio je Milorad Petrov, s napomenom da je kasnije ovom upravom rukovodio inž. Borislav Petkov iz Iđoša (diplomirao 1956/57); Trećom upravom rukovodio je Spasoje – Spase Šerbedžija iz Ruskog Sela; Četvrtom – Rade Butulija, takođe iz Ruskog Sela[6], (na ovu upravu raspoređeni su poljoprivredni tehničari, bračni par Rade i Radmila Stojković); Petom – moj kolega iz Srednje poljoprivredne škole, Zrenjanin – Imre Nemet. Na Šestu upravu bio je raspoređen mladi bračni par tehničara sa završenom srednjom poljoprivrednom školom.

Saradnja sa upravnicima uprava. Sastanci sa upravnicima održavani su redovno petkom. Na taj način usklađivano je i dogovarano operativno praćenje plana proizvodnje. Dnevni red ovih sastanaka sa upravnicima redovno je iscrpljen utvrđivanjem operativnih zadataka za buduću sedmicu. Jedino je upravnik Pete uprave Imre Nemet ostajao posle sednice i reagovao zašto se njemu, odnosno njegovoj upravi ne dozvoljava nabavka određene količine dasaka i eksera, već mora za obavljanje popravke

---

5 Na Poljoprivrtednom fakultetu u Novom Sadu završio prvi stepen studija i stekao zvanje inženjera.

6 U toku mog boravka imenovani je u Futogu završio Srednju poljoprivrednu školu.

valova iz kojih se hrane krave muzare da angažuje radionicu što poskupljuje proizvodnju a te daske može da zakuca i okrpi valov svaki spretan radnik.

Sastancima je redovno, pored upravnika uprava, prisustvovao i čika Rade Suvačarev. Pisac ovih redova njegovo prezime označava kao Suvačarev. Napominje se to stoga, što je njegov unuk prilikom polaganja ispita na Poljoprivrednom fakultetu u Novom Sadu, koristio prezime Suvačarov. Čika Rade je dobro poznavao uslove proizvodnje na ovom terenu, jer je tu radio između dva rata kao predradnik kod bivših kikindskih veleposednika pre formiranja Republičkog dobra „Banat“. Nas dvojica smo tokom nedelje obilazili teren. Tom prilikom mi je čika Rade objašnjavao kako su pojedini agronomi obilazili teren. Karakterističan je bio Slavuj. On je u obilazak krenuo jašući konja. Kad bi došao do parcele na kojoj su radnici okopavali neki usev, kukuruz, na primer, sjahao bi i dijagonalno prepešačio parcelu, kako bi se mogao neometano upoznati sa kvalitetom rada pojedinih radnika - kopača.

Kratak prikaz Poljoprivrednog kombinata „Banat“ u Kikindi. Na stočarstvu, koje je na „Banatu“ bilo u dinamičnom razvoju, bio je angažovan Miodrag Ranković. Kasnije je na ove poslove primljen i inž. Božidar – Boža Pandurov iz Melenaca (diplomirao 1959/60). Među stručna lica, koja su se bavila problematikom ove grane, treba spomenuti inž. Jelenu Zdravković rođ. Rogulić, rođenu u Rumi (diplomirala 1951/52), zaduženu za Elitni centar istočno-frizijskih krava lociranih na Šestoj upravi.[7] Ovde je bio angažovan i veterinar Momčilo Normali. Lazar

[7] Posle napuštanja Kombinata „Banat“ zaposlila se u Zavodu za selekciju i veštačko osemenjavanje stoke i tu radila do njegovog integrisanja sa Institutom za stočarstvo Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu. Pored učešća u nizu naučnoistraživačkih projekata Instituta, napisala je i odbranila doktorat pod naslovom: „Parametri mlečnosti domaćeg šarenog goveda u Vojvodini te ocene mogućnosti selekcijskog napretka.“ Ljubljana 1981, 129 str.

Boškov,[8] rodom iz Melenaca. On je uspeo da ustroji sistematsku evidenciju tretmana svih krava muzara u posmatranom stadu. Osim njih, na „Banatu“ je radio i veterinar Drago Tešin.

Krmače – prasilje locirane su na Prvoj upravi, dok je bekonski tov i tov izlučenih svinja ostvarivan na Drugoj.

Krave muzare razmeštene su na Trećoj, Četvrtoj, Petoj i Šestoj upravi, s napomenom, da su na Trećoj i Petoj upravi bile krave smeštene u klasičnim stajama dok je na Šestoj upravi za Elitni centar bila postavljena nova poluotvorena, t.zv. „lauf-štala“[9]. Na Četvrtoj upravi staja ovog tipa bila je u izgradnji. Ona je, te 1959. godine - nedovršena, korišćena kao prostor za skladištenje i dosušivanje uz lopatanje ovršene pšenice do njene isporuke.

Proizvedeno mleko je, u to vreme, hlađeno u prihvatnoj mlekari na Prvoj upravi a, kasnije, u određeno vreme otpremano Mlekari u Beogradu. Ovim poslom rukovodila je inž. Sofija – Sonja Miković, rođena u Beški (diplomirala 1949/50), u čemu su joj pomagale tri tehničarke. Inž. Sofija Miković provela je pola godine u Holandiji na specijalizaciji po pitanjima prerade mleka i proizvodnje sireva.

Kombinat nije raspolagao pogonima namenjenim preradi poljoprivrednih proizvoda. U ovom pogledu treba izuzeti Kudeljaru. U Kudeljari je bilo, van sezone, uposleno prosečno četrdeset radnika. U vreme sezonskih radova u poljoprivredi ovaj pogon je zatvaran a radnici su korišćeni za obavljanje sezonskih poslova u ratarstvu.[10]

---

8 Boškov, dr Žarko, rođeni je brat Lazara Boškova, poznati stručnjak u proizvodnji skroba, profesor na Tehnološkom fakultetu u Novom Sadu.

9 Istočno-frizijske krave držane su slobodno na dubokoj stelji, koja je zamenjivana dva puta tokom godine. Nedostatak „lauf-štala“ ispoljen je ovde tokom hladnih zimskih dana. Pri osetnom padu spoljne temeperature dnevna količina namuženog mleka po kravi smanjena je i do 2 litra.

10 Razlozi gajenja i, kasnije, prerade konoplje bili su pravdani relativno kratkim vegetacionim periodom ovog useva, što je posle

U vreme moga dolaska PK „Banat“ nije raspolagao upravnom zgradom. Uprava je bila smeštena u objektima građenim za stanovanje radnika. U ovu svrhu korišćena su dva takva objekta, odnosno dve kuće sa ukupno četiri stana. Jedan stan bio je adaptiran u kabinet direktora, s tim što je njegovo predsoblje služilo kao prostorija u kojoj je sedeo Oto Moldvai. Drugi stan, pomenutog stambenog objekta, služio je glavnom agronomu, odnosno njegovom pomoćnom osoblju. Tu je, pre mene, sedeo inž. Svetozar Popović, čika Rade Suvačarev i Ljubinka Jovanović, supruga Stanimira Jovanovića, upravnika Prve uprave. U okviru ovog stana jedna prostorija je bila namenjena daktilografskoj službi, dok je u drugoj, sporednoj, instalirana telefonska centrala.

Služba knjigovodstva bila je smeštena u jednom stanu druge kuće, dok je u drugom stanu označene kuće jedna prostorija bila angažovana za analitičko odeljenje a druga za aktivnost tri evidentičara koji su obrađivali izveštaje prispele sa postojećih šest uprava.

Na čelu knjigovodstva nalazila se Vida Gavrančić. Njena bliska saradnica, inače vrlo ambiciozna i teorijski obrazovana, bila je Ankica Bogner.[11] U knjigovodstvu je bilo angažovano pretežno žensko osoblje koje je stanovalo u Kikindi – Vera Moldvai, Marija Krumenaker i druge. Izuzetak je bio Aleksa Kragulj.

žetve omogućavalo blagovremenu pripremu zemljišta za setvu narednog useva, što je gusta setva konoplje sklopom biljaka onemugućavala razvoj korovskih biljaka. Navedeni razlozi bili su, agrotehničke tačke gledišta, vrlo značajni pre pojave herbicida. Petrovaradinska „Pobeda“ proizvela je kosačicu snopovezačicu vučenu traktorom čijom se primenom, pored pšenice, obavljala i žetva konopljine stablijike.

[11] Bogner, Ankica je kasnije diplomirala na Ekonomskom fakultetu u Beogradu. Nije joj slučajno na ispitu iz predmeta Primenjeno knjigovodstvo posle položenog ispita profesor dr Mihajlo Kovačević, pozmati autor niza udžbenika iz ove oblasti, ljubazno saopštio: „U indeks ću Vam upisati desetku samo zato, što ne postoji viša ocena od ove, iako je Vaše znanje iz ove oblasti na daleko višem nivou nego što pokazuje upisana ocena.“

Komercijalnu službu PK „Banat“ predstavljali su Nikola Suvačarev (poznat kao čika - Nikola) i Mirjan Vlajnić locirani u Kikindi i gospodin Stojković, bivši oficir Vojske Kraljevine Jugoslavije, koji je koristio jednu prostoriju u zgradi „Borbe“, smeštenu na prvom spratu označene ustanove, kao Predstavništvo PK „Banat“, Kikinda u Beogradu. Eksterna realizacija primarnih poljoprivrednih proizvoda Kombinata nije predstavljala poseban problem. Ovo se odnosi i na proizvode stočarstva – utovljenu (telad, svinje), odnosno izlučenu stoku iz priploda (krave muzare, krmače), kao i mleko i mlečne proizvode.[12]

Tehničko održavanje mašinskog parka ostvarivano je u Mašinskoj radionici smeštenoj na Prvoj

---

[12] Komunikacija unutar Komercijalne službe na relaciji Kikinda – Beograd obavljala se telefonom. U ovu svrhu je u izuzetnim slučajevima korišćen dopis. Tako je jednom čika – Nikola Suvačarev dao pismeni nalog gospodinu Stojkoviću da u Beogradu obavi određeni zadatak. Nalog se završavao rečenicom pretpostavljenog koja je trebalo da glasi: „Izvolite po ovom dopisu odmah postupiti.“ Ali, ne lezi vraže. Daktilografkinja je u kucanju teksta iz reči „postupiti“ izostavila slovo „s“. To je Stojković uočio. Pozvao čika – Nikolu telefonom, kao ovaj ga je „uvredio“, jer ga je navodno nazvao „tuperom“. Pravdao se čika Nikola, da on to nikad nije učinio, ali je Stojković insistirao, da on to ima napismeno i da će ga tužiti sudu za uvredu.

Čika – Nikola je imao i drugih sličnih gafova proizašlih iz njegovog nastojanja, da se prikaže kao poslovan čovek. Jednom prilikom, te 1960. godine, čika - Nikola je imao nekog posla u Beogradu u Brankovoj ulici. Vozio ga je Goja službenim kolima preduzeća. Kad su ušli u Brankovu ulicu čika – Nikola je posavetovao Goji da vozi polako, da bi uočio objekat koji traži. U jednom trenutku čika – Nikola reče: „Tu smo. Ona kuća preko.“ Goja je shvatio da treba da okrene kola, da bi čika – Nikola izašao pred željenom kućom. Priča Goja: „Ja dam levi migavac, anšlag i gas. Nisam ni pretpostavio, da će čika – Nikola otvoriti svoja vrata dok ja okrećem. On je to učinio i kao vreća ispao iz kola na sred Brankove ulice.“ Sva sreća. U to vreme saobraćaj nije bio ni blizu tako razvijen kao danas, što je vidljivo iz činjenice, da je okretanje vozila bilo dozvoljeno na sred Brankove ulice.

upravi. Njome je rukovodio Radujko Rankov, rodom iz Srpske Crnje, inače poznat pod imenom Čika – Doja. Održavanje poljoprivrednih mašina na „Banatu“ predstavljalo je složen posao, jer su mašine kojima je raspolagao Kombinat bile različite tehničke (i moralne) dotrajalosti. Konstatacija se odnosi kako na pogonske, tako i na priključne mašine.

Okolnost, što su posebno pogonske mašine bile različite starosti i, u vezi s tim, različite vremenske dotrajalosti, pretpostavka je bila da one svakako zahtevaju različite troškove velikih opravki, odnosno investicionog održavanja u radioničkim uslovima, pa sam predlagao, da se ovi izdaci po mogućstvu i knjigovodstveno prate. Ankica Bogner, s kojom sam razgovarao o ovoj problematici, bila je delimično saglasna s mojim gledištem, ali je opravdano smatrala, da se u ovom slučaju ne radi samo o razlici u troškovima održavanja već i o troškovima eksploatacije posmatranih pogonskih mašina (pogonsko gorivo, mazivo) i da bi troškove korišćenja označenih pogonskih sredstava bilo potrebno pratiti kompleksno tokom određenog obračunskog perioda. Ovakvim postupkom precizno bi se mogla sagledati i utvrditi kritična tačka do koje je još mere opravdano ulagati u postojeće pogonsko sredstvo u njegovo održavanje i korišćenje, odnosno momenat kada bi ga bilo racionalnije zameniti odgovarajućim novim sredstvom.

Evidentiranje raščlanjenih troškova održavanja i eksploatacije određenih pogonskih mašina zahtevalo je dodatno opterećenje ne samo u knjigovodstvu, već i u pripremi dokumenata koji su se odnosili na ova pitanja, ali je ono uspešno ostvarivano tokom mog boravka na „Banatu“, pa, izvesno vreme, i posle moga odlaska. Pošto snimljene podataka nije imao ko da koristi prilikom donošenja poslovnih odluka, ovakvo evidentiranje je napušteno s ciničnom napomenom, da se treba osloboditi „janizma“.

Izgradnja infrastrukturnih, poslovnih i stambenih objekata na Kombinatu poveravana je Operativnoj građevinskoj grupi kojom je rukovodio Drago

Stevanov iz Bašaida poznat po imenu Drago Ministar.[13] Ovoj grupi građevinara pripadao je, pored ostalih radnika, i njegov mlađi brat poznat kao Mladi Ministar.

U okviru Prve uprave izgrađeno je kupatilo o kome se brinula Boriška. Ono je bilo namenjeno da se radnici posle završene smene, odnosno poslova u polju, istuširaju i presvuku radno u građansko odelo. Imalo je dva krila (muško i žensko) a, sem toga, instalirane mašine za pranje i sušenje rublja, koje su mogle da koriste porodice radnika uslužno.

Ishrana zaposlenih radnika organizovana je u radničkoj menzi (tetka Mara). Na čelu ove službe, koja se pored ishrane radnika bavila i njihovim odmorom, nalazio se Ilija Batinica iz Banatskog Aranđelova.

Za decu radnika do četvrtog razreda osnovne škole nastava se obavljala u okviru Kombinata. Deca viših razreda školu su pohađala u Kikindi.

Određenih dana u nedelji na „Banat“ je dolazio lekar opšte prakse. Na taj način radnici kojima je trebao lekarski pregled nisu morali putovati u Kikindu, već su jednostavne preglede mogli da obave i na imanju.

Autobus, garažiran u gradu, u određeno vreme dovozio je zaposlene iz grada na lokaciju Kombinata. U povratku odvozio je decu u grad u školu. Posle završene nastave u gradu, deca su dovožena svojim roditeljima. Ovim autobusom, posle završenog radnog vremena, zaposleni su se vraćali u grad svojim kućama. Kao vozači autobusa spominju se Momčilo Todorović, Radovan Milojević i Dragan Malešević.

Oko katastarskog sređivanja poseda koji je koristio Kombinat „Banat“ uprava preduzeća, na inicijativu direktora Milana Adamovića, angažovala je određene pravnike i geometre, da na bazi postojećih sudskih rešenja, izrade nacrt poseda sa unetim odgovarajućim katastarskim česticama.

---

[13] Glumio je ministra u Nušićevoj Gospođi ministarki.

Uređenje zemljišne površine. Na osnovu takve, detaljne, karte moglo se pristupiti novoj aktuelnoj parcelaciji i obeležavanju poseda postojećih uprava. Označeni posao poveren je Zavodu za organizaciju poljoprivrednih gazdinstava u Zagrebu. U pomenutom Zavodu bili su, pored ostalih, zaposleni poznati poljoprivredni stručnjaci inž. Antun Levai (rođen u Debeljači), sa stanom u Zagrebu (ulica Anke Butorac 8) i inž. Feodor Slani (1908-1967), koji je posle diplomiranja (1932) u Beču od 1933-1944. u Kikindi vodio sopstveno gazdinstvo. Kasnije (1958), biran je za nastavnika Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu na predmetu Organizacija poljoprivredne proizvodnje i rada.[14]

Posed od oko 3.000 ha Poljoprivrednog kombinata „Banat" u Kikindi, prema njihovom predlogu, vodeći računa o postojećem stanju, podeljen je na šest uprava prosečne veličine od po oko 500 ha. Prema tome, veličina parcela posmatranih uprava za koje je trebalo

---

[14] Prilikom boravka u Zagrebu o našem prenoćištu i smeštaju brinuo se vozač Goja (Gojko Komnenović). On je, obično, rezervisao sobe za naše prenoćište u zagrebačkom Hotelu „Dubrovnik". Pored rezervacije prenoćišta njegov je zadatak bio da u hotelu popunjava prijave boravka i obavlja druge administrativne poslove.

Primetio sam, da je direktor Milan Adamović bio osetljiv na vozače koji su izbegavali da zajedno sa nama obeduju (doručak, ručak, večera) da bi, hraneći se jelom ponetim od kuće, uštedeli za kuću određenu svotu novca. Adamović je bio drugačijeg gledišta. Smatrao je, da preduzeće učesnicima puta priznaje istu visinu dnevnica (direktor – vozač) bez obzira na funkciju (i lični dohodak) u preduzeću. On je polazio od pretpostavke, da vozač treba da ima uslove da se pristojno odmori, dobro naspava, najede i da bude na putu odmoran i raspoložen.Nije se protivio štednji, ali ne onoj prilikom obavljanja službenog puta. U ovom pogledu Goja je, kao vozač, bio na visini zadatka.

Posle Gojka Komnenovića ulogu vozača službenih kola preduzeća obavljao je Božidar - Boža Putnik. On je na P.K. „Banat" došao posle pripajanja („Jovanovića salaš) delova „Jedinstva" „Banatu".Inače, na čelu Gradske ekonomije „Jedinstvo" do penzionisanja bio je direktor Đura Knežević – Grmeč.

uraditi plan plodoreda, iznosila je približno oko 23 – 25 ha, zavisno od površine zauzete građevinama i ekonomskim dvorištima. Dakle, svaka uprava raspolagala je sa dvadesetak parcela označene veličine. Projektanti su pretpostavljali potrebu izrade dva posebna plodoreda za svaku upravu. Prvi, „prifarmski“, u koji ne bi bila uključena lucerka, služio bi proizvodnji krmnih biljaka namenjenih neposrednoj ishrani stoke (preživara) u toku vegetacije, odnosno njihovom konzervisanju siliranjem i korišćenju tokom zimskog perioda. Parcele namenjene „prifarmskom“ plodoredu nalazile su se u neposrednoj blizini staja, odnosno konzumenata kabaste hrane. Za potrebe ovog plodoreda bilo je angažovano 4 – 5 parcela, odnosno 90 – 110 ha ukupne površine postojećih uprava. Za ostale površine namenjene ratarskoj proizvodnji bila je predviđena izrada posebnog plodoreda kome je pripadalo 14 – 15 polja, odnosno preostalih 375 – 400 ha površine.

Veličina parcela bila je prilagođavana tada raspoloživim pogonskim i priključnim mašinama. Kasnije, kada se primenom pogonskih mašina veće vučne sile, pokazalo da tako projektovane parcele nisu dovoljno velike i da zahtevaju, naročito prilikom osnovne obrade zemljišta, česta okretanja oruđa, pribegavalo se, tamo gde je to bilo izvodljivo, spajanju susednih parcela, tako da je dobijena površina doprinosila racionalnijem korišćenju sredstava za rad.

Prelaz sa postojećeg na projektovano korišćenje oraničnih parcela zahtevalo je posebne pripreme. Konstatacija se odnosi na višegodišnje ratarske useve (lucerka). Međutim, neophodno je konstatovati da, uvođenje i primena dva plodoreda nije ostvareno. Razlog tome treba tražiti u činjenici što novom parcelacijom razlika udaljenosti pojedinih parcela od ekonomskog dvorišta, odnosno od mesta korišćenja kabastih hranjiva nije takva, da bi se ona proizvodila isključivo i neposredno uz ekonomsko dvorište.

Ako se tehnički i tehnološki napredak u poljoprivredi vojvođanskog područja posmatra kroz raspoloživa sredstva za rad (traktore, kombajne,

traktorske sejalice), odnosno preko primene semena različitog nivoa rodnosti (pšenica, hibridni kukuruz), može se konstatovati da je on tekao vrlo brzo i da nije u svakom posmatranom razdoblju bio skladan. Navedena konstatacija može biti primenjena i na PK „Banat“ u Kikindi. Neka za to posluži određeni primer.

Krajem šeste decenije dvadesetog veka poljoprivreda, znači i PK „Banat“ je imala na raspolaganju semena visokorodnih (italijanskih) sorti pšenice. Označene sorte odlikovale su se relativno čvrstom niskom vlati (retko su „polegale“) i klasom bez osja. Problem njihove blagovremene žetve kosačicama samovezačicama nije se javljao kao ograničavajući činilac. Pšenica je pokošena i složena u krstine na vreme. Pretpostavljalo se, da će u drugoj fazi biti ostvarena vršidba raspoloživim kombajnima „Zmaj“. Njihov je kapacitet bio ograničen. Ali, desilo se ono što niko nije pretpostavljao. Te, 1959. godine, juli mesec je bio kišovit. Za stare sorte sa zatvorenim klasom i osjem, kada su snopovi složeni - sadeveni u krstine nije bivao problem. Međutim, i najmanja količina padavina kod ovih novih visokorodnih sorti ovlažila je zrno u klasu i stvarala uslove za njegovo klijanje. Ni razmetanje krstina, da bi se klasje pokošenih snopova u delu dana bez kiše i padavina osušilo, nije mnogo pomoglo. S druge strane, i posle ostvarene vršidbe zrno pšenice nije bilo dovoljno suvo, jer je sadržalo količinu vlage iznad nivoa pretpostavljenog za trajnije skladištenje. Pribegavalo se njegovom lopatanju, hlađenju i sušenju u objektima gde je pšenica bila privremeno lagerovana, da bi se predupredilo njeno klijanje i drugi način kvarenja. Sve te aktivnosti doprinosile su porastu nepredviđenih troškova proizvodnje.

Očigledno je, u to vreme, preduzeće „Banat“ (i ne samo ono) bilo opremljeno za proizvodnju pšenice koja je predviđala njenu žetvu i vršidbu u dve odvojene faze. Potreba, da se žetva (vršidba) obavlja jednofazno, otvorila je problem - na jednoj strani viška nepotrebnih traktorskih kosačica snopovezačica, a na drugoj - manjka kombajna, za ostvarivanje jednofazne žetve. Kosačice

snopovezačice proizvedene u petrovaradinskoj „Pobedi“ bile su sa fizičkog stanovišta nove i još uvek tehnički upotrebljive ali tehnološki neprimenljive i zastarele. Njihovom tehnološkom zastarevanju doprinela je činjenica, što je konoplja, odnosno kudeljno vlakno supstituisano veštačkim vlaknima. One tada nisu bile potrebne ni individualnim poljoprivrednicima, jer su pretpostavljale traktorsku vuču, a ovi su, uglavnom, raspolagali konjskim zapregama. S knjigovodstvenog gledišta ova sredstva bila su samo delimično otpisana. Njihova amortizacija projektovana je na 25 godina korišćenja (4 % godišnje) a korišćene su (otpisane) svega 6 – 7 godina (24 – 28 %), dakle, manje od 1/3. Knjigovodstvena vrednost predstavljala je, prilikom likvidacije ovih sredstava, takođe, dodatni izvor troškova.

Širenje kombinata. S jeseni, tokom te (1959) godine, posle mog dolaska na „Banat“ površina Kombinata uvećana je iz dva izvora.

Kombinatu je pripojena površina kojom je raspolagala Zemljoradnička zadruga u Banatskoj Topoli. Zemljoradničku zadrugu iz Banatske Topole predstavljao je učitelj Radoje Radulović. Preuzimajući ekonomiju pomenute zadruge, preuzeti su i radnici koji su tu bili zaposleni a tehnički sve je pripojeno Trećoj upravi Kombinata kojom je rukovodio već pominjani Spase Šerbedžija.

Drugi izvor predstavljale su površine dela Gradske ekonomije, koje su se naslanjale na površine Kombinata, poznatije kao „Jovanovića salaš“. Ovim pripajanjem „Banat“ je bio u obavezi da preuzme agronoma inž. Milomira Vukadinovića (dipl. 1956/57),[15] bračni par Jerković i određeni broj radnika zaposlenih na

[15] Inž. Milomir Vukadinović se odmah po dolasku na Kombinat vrlo ozbiljno uključio u aktivnosti preduzeća, posebno u pripremu zemljišta za jesenju setvu, kao i ostvarenje zadataka oko duboke obrade ukupnih površina.

površini Gradske ekonomije. Od ovih površina obrazovana je posebna nova uprava Kombinata.

U to vreme Kombinat je od Zemljoradničke zadruge u Kikindi preuzeo i određenu površinu podvodnog i zaslanjenog zemljišta poznatog kao Galad. Na predlog inž. šumarstva Save Poznatova, direktora Šumskog gazdinstva, Zrenjanin,[16] Kombinat je angažovao mladog tehničara šumarstva Deaka, kome je poverena asanacija Galadi. Njegovom aktivnošću izvršena je priprema zemljišta i sadnja brzo rastuće kanadske topole (Populus x canadensis MOENCH), njena kasnija nega i zaštita.

Označenim postupkom pripajanja, ukupna površina Poljoprivrednog kombinata „Banat“ u Kikindi povećana je sa 3 na 5 hiljada hektara.

Testiranje uspeha poslovanja. Pred kraj godine svode se računi. Krajem novembra početkom decembra, danas bi se to reklo: „testira se pretpostavljeni bilans uspeha preduzeća“. U takvoj prilici u direktorovom kabinetu našla bi se Vida Gavrančić u svojstvu šefa računovodstva sa karticom – kontom troškova ističući, da su ostvareni troškovi vrlo visoki i da ona ne vidi kako će oni biti pokriveni, jer ih dosadašnja ostvarena realizacija ne pokriva ni približno.

---

[16] Sava Poznatov, dipl. inž. Šumarstva, rođen 13. decembra 1912. u Crepaji. Osnovnu školu je završio u rodnom mestu (1922), a Gimanziju u Pančevu (1930). Šumarstvo je diplomirao na Šumarskom odseku Poljoprivredno-šumarskog fakulteta u Beogradu (Zemun, 1935). – Posle diplomiranja radio je prvo kao pripravnik u Direkciji šuma u Banjaluci (1936-1938), a zatim u Banskom upravama: Cetinje, Kolašin, Peć, kao sreski šumarski referent (1938-1941). U razdoblju 1941-1944, bio je sreski šumarski referent pri Sreskom načelstvu u Petrovgradu (Zrenjenin). Za direktora Direkcije šuma za Banat je postavljen 15. februara 1945. i tu funkciju vršio je do 1. septembra 1946. godine, kada je formirao Šumsko gazdinstvo, Zrenjanin, čiji je direktor bio od osnivanja do odlaska u penziju (1971).

Tako je obično tekao uvod u raspravu, koja je nastavljana pitanjima: koliko je troškova preneto iz prethodne godine (kao ulaganje u nedovršenu proizvodnju); koliki su troškovi ovogodišnje tekuće proizvodnje; troškovi uloženi ove godine u nedovršenu proizvodnju (duboko uzorane površine, površine pripremljene za setvu, obim ulaganja u ostvarenu jesenju setvu ozime pšenice, ječma ...).

Prizivan je Mirjan Vlajnić da dođe sa svojom evidencijom (ne i čika – Nikola), kao predstavnik komercijale, da odgovori na pitanja koliko je proizvoda prodato (isporučeno) a nije još fakturisano i naplaćeno; količina ugovorenih a neisporučenih proizvoda koja se nalazi u skladištu na „Gvožđaru“ i sl.

Miodrag Ranković i Božidar Pandurov bili su pozivani da daju podatke o povećanju broja osnovnog zapata stoke u posmatranom vremenskom razdoblju, kao i o broju grla koja su, ili koja se planiraju, da budu izlučena (škartirana) i isporučena PIK-u,[17] Kikinda do kreja godine.

I tako, mic po mic, sklapana je slika o angažovanim obrtnim sredstvima, njihovoj transformaciji u trajna osnovna sredstva, kao i o njihovom ponovnom prelasku u obrtna sredstva. Na kraju ovakvog testa, direktor Milan Adamović mogao je da odahne i da konstatuje: „Vidiš Vido, „Banat“ ti je jaka kobila, koja može da ponese veliki teret na svojim leđima.“

Inače, Vida Gavrančić je bila dobar knjigovođa, ali ona nije mogla pre inventara da sagleda sve ove tokove sredstava i njihove pojavne oblike i transformacije.

Savetovanje knjigovođa u Osijeku. Obično bi krajem godine Društvo knjigovođa organizovalo savetovanja u cilju upoznavanja poslenika knjigovodstva o promeni propisa tokom godine i potrebi njihove primene prilikom sastavljanja bilansa stanja i bilansa uspeha u društvenim preduzećima.

[17] PIK – Klanica stoke u Kikindi.

Takvo jedno savetovanje organizovano je u Osijeku. Direktor Adamović dao je nalog da označenom savetovanju prisustvuje i Vida Gavrančić, kao predstavnik Kombinata „Banat“. Planirano je da savetovanje traje tri dana (četvrtak – subota). Vida je imala na raspolaganju kola (Fijat 750), koja je vozio novi vozač – nećak Paška Romca.[18] Novi vozač je uspešno dovezao Vidu u Osijek. Vozači su saznali, da će posle završenog savetovanja biti priređena večera za sve učesnike savetovanja uključujući i vozače. Međutim, Vidi se nije ostajalo na večeri i produžavanju boravka u Osijeku još jednu noć. Ona je odlučila, da posle završenog savetovanja odmah krenu kući u Kikindu. Vozač – nećak nije bio oduševljen njenom odlukom, ali nije se imalo kud. Krenuli su natrag i oko 20 sati uveče stigli u Novi Sad. Tu su imali problem do izađu iz grada preko starog Kaćkog mosta. Nekoliko puta su kružili gradom i uvek se vraćali nekako u centar grada. Najzad, neko im je pomogao da nađu Kaćki most i oni su nastavili put. Međutim, kad su prošli Perlez, trebalo je da se uključe na put: Beograd – Zrenjanin – Kikinda, kako priča nećak: „Vida je malo dremnula a ja mislim, da li sada da krenem levo ili desno? Ja odlučim, da krenem desno. Vozim ja, vozim, vozim kad smo došli do Čente vidi se predamnom neki osvetljeni grad. To nije ni Zrenjanin, ni Kikinda. Šta ću sad? Ja dam anšlag, da okrenem kola ...“ U tome se Vida trgne iz dremeža i upita: „Gde smo“? Odgovorio sam: „Pod Beogradom ...“ Bilo je 2 sata po ponoći.“ U Kikindu smo stigli kad je svitalo.

Gradnja putne mreže. Poljoprivredni kombinat „Banat“ je koristio u internom saobraćaju letnje puteve. Tokom jeseni ovi putevi su održavani naoravanjem i ravnanjem s proleća. Drugih puteva, ako izuzmemo oko 2

---

[18] Paško Romac (1915-1985), narodni heroj, robijao je u Skoplju, Nišu i Sremskoj Mitrovici (1933-1941), poratni funkcioner u Vojvodini, obratio se direktoru Adamoviću s predlogom, da ovaj zaposli njegovog nećaka kao vozača. Nije završio škole, ali dobar je dečak.

km tucanika, kojim su Prva i Druga uprava bile povezane putem Bašaid – Kikinda, nije bilo. Takvo stanje je tokom leta bilo podnošljivo. Međutim, nastankom kišnih dana, s jeseni i tokom zime, kada se putevi beskarbonatne ritske crnice raskvase, među upravama veza je mogla biti uspostavljena samo primenom jahaćih konja, jer su se i traktori (sem guseničara) zaglavljivali u raskvašenom zemljištu.

Označeno stanje uslovljavalo je izgradnju stabilne putne mreže. Pažnja je posvećena izgradnji kičmenog puta od Banatske Topole prema Kikindi, tzv. Crvenačkog puta. Bočnim vezama ovaj put je predstavljao mrežu puteva kojom je ostvarivana dostupnost pojedinim upravama.

Širina puteva je iznosila, koliko se sećam oko 3 m, s napomenom, da je na određenim mestima predviđano njegovo proširenje, kako bi se na tim mestima transportna sredstva mogla mimoići. Put je ograničen betonskim ivicama sa obe strane. Sredina (posteljica) puta je nasipana tucanikom preuzetim sa železničkih pruga koje su u to vreme ukinute kao nepotrebne. Ovaj tucanik je dovožen kamionima iz okoline Banatskog Aranđelova. Posle nabijanja teškim valjcima i zasipanja peskom, predstavljao je osnovu za polaganje kocke dopremljene iz rudnika Venčac, kojom je put bio popločavan kao završnim slojem.

Izgradnjom puta rukovodio je, kao i ostalim građevinskom radovima, Drago Ministar.

Direktor Milan Adamović, da bi dokazao svoj značaj u rukovođenju, posebno u izgradnji pomenute aktuelne saobraćajnice na „Banatu“, koristio je godišnji odmor istovremeno sa odobrenim godišnjim odmorom Drage Ministra. Ministra je zamenjivao njegov brat. Razumljivo, radovi na izgradnji puta su stali, jer brat Drage Ministra („Mladi Ministar“) nije imao ni potrebnih ovlašćenja a ni autoriteta za funkciju koja mu je bila poverena.

Dan isplate ličnih dohodaka i pismenost direktora. Dugogodišnje iskustvo Adamovića u

rukovođenju preduzećem dovelo ga je do saznanja, da zaposleno osoblje – radnici u momentu isplate, odnosno prijema svojih ličnih prinadležnosti, ukoliko njima nisu zadovoljni (obračunom, odnosno isplaćenim iznosom), impulsivno reaguju i obraćaju se neposredno njemu – direktoru, da ih zaštiti u pretpostavljenoj nepravdi, odnosno da doprinese otklanjanju grešaka u obračunu njihove zarade u datom obračunskom periodu. Kasnije, kada se malo smire i razmisle o primenjenom postupku obračuna, ili kada se na njihov zahtev eventualna greška u obračunu ispravi, oni u preduzeću mirno nastave svoje aktivnosti. Znajući to, on (direktor) je u danu isplate ličnih primanja radnika obično planirao odlazak na službeni put, pa su nezadovoljni radnici načinom obračuna ličnih primanja, problem rešavali na nadležnim mestima (proverom evidencije o ostvarenim normiranim aktivnostima, o tačnosti primenjenog obračuna i sl.). Kada se vratio sa službenog puta najveći broj potencijalnih nezadovoljstava već je bivao rešen a on oslobođen da se sa njima - radnicima raspravlja o problemima na koje neposredno nije uticao.

Često, kada se povede reč o Milanu Adamoviću dugogodišnjem direktoru Poljoprivrednog kombinata „Banat“ u Kikindi, čiji je saradnik pisac ovih redova bio u razdoblju 1959 – 1961. godine, sagovornici gotovo nikad ne propuste priliku da istaknu, kako se priča, da je on bio nepismen.

Pomenuti Adamović je stalno u spoljnjem džepu svog teget sakoa umesto ukrasne maramice nosio zadenuto zeleno penkalo *Pelikan*, poigravajući se sa njim u toku razgovora sa prisutnima kao da nešto crtucka.

Poljoprivredni kombinat „Banat“ je formiran kao republičko poljoprivredno dobro, koje je bilo pod

nadleštvom Ministarstva poljoprivrede Narodne republike Srbije u Beogradu. Prema tome, republičko Ministarstvo poljoprivrede bilo mu je AOR, što je značilo: administrativno operativni rukovodilac. Dobro je od pomenutog ministarstva dobijalo odgovarajuće naloge prilikom planiranja i njemu podnosilo izveštaje o ostvarenim rezultatima u realizaciji plana i proizvodnje. U vezi sa tim Adamović se ponekad prisećao i naglašavao, da je dobro da čovek određene stvari (zadatke) zapiše, ali dok piše potrebno je i da razmišlja i pamti smisao zapisanog a ne samo da mehanički beleži.

Kad je to govorio imao je u vidu jedan od sastanaka održanih u Ministarstvu poljoprivrede u Beogradu. Na sastanku je prisustvovao on lično a pored njega tu su bila i dva njegova bliska saradnika. Ministarstvo je sazvalo sastanak rukovodilaca svih republičkih poljoprivrednih dobara sa ciljem da izvrši analizu i upozna se sa stanjem i problemima ovih njemu područnih poljoprivrednih preduzeća, kako bi moglo da primeni odgovarajuće mere usmerene na poboljšanje očekivanih rezultata rada i proizvodnje. Problematika analize bila je svrstana u 24, odnosno 25 pitanja na koja je trebalo odgovoriti – nekad brojčano, nekad opisano a u određenim slučajevima kombinovano (opisno i brojčano).

Posle povratka u preduzeće, kao prvo, postavilo se pitanje da se dobijeni zadaci jasno formulišu i da se vidi koje je izvore potrebno koristiti da bi odgovori bili verodostojni i upotrebljivi kako u Ministarstvu, tako i u samom preduzeću. Istovremeno, moralo se voditi računa da odgovori budu tačni i pouzdani ako ih kasnije bude proveravala Kontrolna komisija AOR-a. Išlo se od pitanja do pitanja i nekako došlo do broja šesnaest. Sedamnaesto i osamnaesto pitanje nije moglo biti odgonetnuto i formulisano za obradu, jer nije jasno zapisano, a ostala, dalje, jesu.

Direktor Adamović je insistirao, da se na osnovu beležaka njihovi pisci prisete sadržaja odnosnih pitanja. Kada je, nekoliko puta bezuspešno ponovljeno njegovo nastojanje, da se ustanovi sadržaj dotičnih pitanja, on je

trijumfalno saopštio njihov sadržaj s napomenom, da, eto, on nije beležio postavljena pitanja AOR-a, već je samo pažljivo slušao i razmišljao o njima, kako kasnije pripremiti na njih odgovore, dok su njegovi saradnici nastojali da postavljene zadatke pribeleže ne razmišljajući o njihovom sadržaju i, stoga, nisu ni mogli da ih se prisete. Očigledno je, da pismenost, kao pojam, ima relativno značenje.

Jugoslovenski konkurs za jednogodišnju specijalizaciju. Poljoprivredni fakultet Beogradskog univerziteta raspisao je 1960. godine jugoslovenski konkurs za jednogodišnju specijalizaciju 15 kandidata iz oblasti analize i planiranja u poljoprivrednim preduzećima. Kao rukovodilac specijalizacije bio je označen Prof. dr Stanko Mirić[19].

Nije mi poznato kako je direktor Adamović doznao za tu specijalizaciju ali je važno, da me je jednog dana pitao da li bi mene mogla interesovati takva specijalizacija. Odgovorio sam potvrdno s napomenom, da se radi o ograničenom broju slušalaca i nepoznatim uslovima koji se postavljaju pred potencijalne kandidate, pa nije izvesno da li bih ja mogao ispunjavati te uslove.

Direktor je bio uporan. Predložio je, da zajedno otputujemo u Zemun i da se tamo na licu mesta informišemo o detaljima konkursa.

Dogovoreno – učinjeno. Otišli smo skupa u Zemun i potražili Prof. Stanka Mirića. Nije bio u kabinetu, bio je na času, pa smo izvesno vreme sačekali da dođe sa časa. Došao je. Uveo nas je u svoj kabinet. Predstavio sam

---

[19] Mirić dr Stanko, rođen 1912 u Prizrenu. Studije na Poljoprivrednom fakultetu u Beogradu – Zemunu završio je 1935. Na istom fakultetu stekao je 1955. doktorat. Godine 1937. izabran za asistenta, 1946. za predavača, 1950. za docenta, 1955. za vanrednog a 1960. za redovnog profesora. Funkciju dekana Fakulteta obavljao 1958-1960. godine. Odlikovan je Ordenom rada sa crvenom zastavom. Izabran je za počasnog člana SIT Srbije i SPIT Jugoslavije. Penzionisan je 1976. godine.

mu Adamovića kao direktora PK „Banat“, Kikinda i objasnio mu razlog naše posete u vezi sa konkursom, naglašavajući činjenicu da nas interesuje, da li bih ja mogao biti primljen, odnosno da li on smatra da kandidat kao ja ispunjava konkursom predviđene uslove. Odgovorio je mirićevski: „Pa, kolega Jan, ako ih Vi ne ispunjavate, ko bi ih onda ispunjavao ...?“

Odgovorom Prof. Mirića prisutan direktor PK „Banat“ – Adamović bio je zadovoljan, što saradnik preduzeća na čijem je on čelu, ispunjava tražene uslove konkursa, tj. pripada broju 15 jugoslovenskih kandidata. Sve je kasnije učinjeno da se prijavim na označeni konkurs.

Konkurisao sam. U okviru specijalizacije bila je obaveza kandidata da polože određene ispite prema planu i programu nastave, kao i da za potrebe preduzeća iz kojega potiču sastave analizu poslovanja, i projekat razvoja za narednih pet godina. Položio sam sve predviđene ispite a pored toga sastavio sam: *1. Analizu privredne delatnosti Poljoprivrednog kombinata „Banat“ u Kikindi u periodu od 1957. do 1959. godine* i *2. Plan organizacije gazdinstva – Poljoprivrednog kombinata „Banat“ u Kikindi u periodu od 1961-1965. godine.*

Oba zadatka sam uspešno odbranio pred odgovarajućom komisijom profesora. Kopije radova predao sam, posle odbrane, direktoru Adamoviću. On ih je deponovao u sef koji je stajao u jednom uglu njegove kancelarije.

Mlekara, njen kapacitet, kabasta stočna hrana. Nekako posle završetka moje specijalizacije „Banat“ je pokrenuo pitanje izgradnje Mlekare. Kapacitet Mlekare bio je prvo projektovan na 40.000 litara mleka, ali je kasnije projektovani kapacitet povećan na 100.000 litara. Njen lokalitet bio je utvrđen tako da se ona nalazila na sredokraći između treće, četvrte, pete i šeste uprave. Tom prilikom „Banat“ je posetio visoki državni službenik Inž. Milun Ivanović (diplomirao 1934/35) imenovan od strane Poljoprivredne banke u Beogradu sa zadatkom da oceni

opravdanost projektovane investicije. Direktor Adamović je u mom prisustvu tokom razgovora upoznao Inž. M. Ivanovića sa mojim radovima urađenim u toku specijalizacije u kojima je u Planu organizacije bila projektovana i označena Mlekara. Predlog „Banata“ je M. Ivanović pozitivno ocenio.

Promena projektovanog kapaciteta Mlekare PK „Banat“ bila je uslovljena porastom broja krava muzara, odnosno promenom količine proizvedenog mleka označenom jasnom tendencijom rasta. Istovremeno promena broja krava muzara pretpostavljala je povećani obim raspoložive posebno kabaste stočne hrane. Porast obima proizvedene kabaste stočne hrane mogao je biti ostvaren (1) promenom strukture setve neposrednim angažovanjem učešća novih setvenih površina ili (2) posredno, setvom šećerne repe čime bi se ostvarila proizvodnja određene količine sirovih rezanaca šećerne repe namenjena pretežno ishrani preživara – krava muzara.

Gajenje šećerne repe predstavljalo je za „Banat“ novu liniju proizvodnje koju je trebalo usaglasiti sa Šećeranom u Zrenjaninu. Konstatovano usaglašavanje ostvareno je dogovorom sa dugogodišnjim direktorom Šećerane Acom Stefanovićem, s jedne, i direktorom „Banata“ Milanom Adamovićem, s druge strane. Dogovoru je, uz direktora Adamovića, prisustvovao i pisac ovih redova. Prema tom dogovoru PK „Banat“ bi proizveden koren šećerne repe sopstvenim prevoznim sredstvima dopremao i isporučivao na prizmu u krugu Šećerane a, istovremeno, preuzimao izlužene rezance šećerne repe i transportovao ih kao stočnu hranu na mesto kasnijeg korišćenja na PK „Banat“. Ostvarenim dogovorom PK „Banat“ je obezbedio pouzdan izvor određene količine kabaste stočne hrane za ishranu preživara uz racionalno korišćenje vlastitih setvenih površina i transportnih sredstava.

Objekat namenjen preradi mleka izgrađen je posle mog odlaska. Konstatacija se odnosi i na pribavljanje neophodne opreme za preradu mleka u finalne proizvode.

Uprava Kombinata (čitaj: direktor Adamović) planirala je da se proizvedeno mleko sa sopstvenih uprava koristi za proizvodnju sira tipa gauda.

Donoseći odluku o puštanju u pogon ovog objekta pred Upravu Kombinata postavilo se nekoliko otvorenih pitanja. Inženjerka Sofija Miković nije bila raspoložena da se prihvati ove proizvodnje, jer, kako je ona smatrala, za nju nije bila osposobljena iako je provela u Holandiji na specijalizaciji iz područja prerade mleka pola godine. U našoj zemlji nije bilo stručnjaka koji su poznavali proizvodnju ovog tipa sira. Slati nekog sada na specijalizaciju u Holandiju bilo je gubitak vremena. Jedino realno rešenje bilo je, da se dovede stručno lice iz Holandije, koje bi moglo pokrenuti i ostvariti pretpostavljenu proizvodnju. Pronađen je i iz Holandije na „Banat“ doveden majstor – sirar koji je bio voljan da se prihvati i garantuje uspeh u ovoj proizvodnji. Imenovanom i njegovoj porodici je u Kikindi ponuđen i obezbeđen odgovarajući stan i prinadležnosti koje su bile ekvivalentne njegovim primanjima u matičnoj zemlji. U poređenju sa tadašnjim inženjerskim primanjima ostvarivanim na „Banatu“, ova su bila znatno (nekoliko puta) viša. Ova činjenica izazvala je reakciju „Banatovih“ inženjera, koji su zahtevali da i oni imaju pravo na ostvarivanje takvih ličnih dohodaka koje ostvaruje holandski majstor u Mlekari. Uprava „Banata“, odnosno direktor Adamović, braneći se od pomenutih zahteva, ponudio je svakom „Banatovom“ radniku (inženjeru), koji se prihvati proizvodnje u Mlekari, identična lična primanja kao i primanja holandskog majstora. Niko se nije javio. Da izdaci holandskom majstoru ne bi bili uzaludni, Uprava „Banata“ imenovala je petoro diplomiranih inženjera agronomije sa zadatkom da prate i posmatraju njegov rad i da usput, u našim uslovima, savladaju preradu mleka i proizvodnju gauda sira, računajući da je to, ipak, manji izdatak preduzeća nego da se oni pojedinačno upućuju u inostranstvo (Holandiju) na specijalizaciju.

Proizvodnja sira tipa gauda je uspela. „Banat“ je rezultat ove proizvodnje izložio na Poljoprivrednom

sajmu u Novom Sadu. Direktor Adamović je bio uvređen i razočaran što „Banatova“ gauda nije bila nagrađena i što je komisija za ocenu mlečnih proizvoda, na čelu sa Prof. dr Ivicom Vujičićem[20], dala prednost kačkavalju umesto ovom kvalitetnom siru. Kasnije je, ipak, sve došlo na svoje.

Brana na Tisi i Milun Ivanović. Pišem ove redove da bih istakao, da je mnogo kasnije, kada sam već bio nastavnik na Poljoprivrednom fakultetu u Novom Sadu, preduzeće Kanal Dunav-Tisa-Dunav na čelu sa direktorom Inž. Vojislavom Vojom Bulatovićem (diplomirao 1951/52) planiralo da između dva Bečeja gradi Branu na Tisi. Ocenu opravdanosti ove investicije Banka je poverila Inž. Milunu Ivanoviću. Pregovori su trajali nekoliko dana. U toku pregovora o ovoj investiciji V. Bulatović je predložio da M. Ivanovića na večeri u nootvorenom alaskom restoranu prati njegov bliski saradnik Mr. ekonomije Svetislav Sveta Subotički. Počela je večera. Sve je teklo kako treba, pričao mi je kasnije Subotički, dok se nije na televiziji pojavila i zapevala Olivera Katarina. U toku pesme i kasnije Subotički je insistirao da je Olivera Katarina divna Ciganka, da se to jasno vidi iz njene pesme i njenih pokreta. Međutim M. Ivanović mu je oponirao govoreći da se ne radi Ciganki. Kad je Subotički ostao uporan u tvrđenju da je u pitanju prava Cigančica, M. Ivanović je rekao: „Druže Subotički, nemojte insistirati na tome da je Olivera Katarina Ciganka, znate, ona je moja nećakinja!“ Tu je Subotičkom presela i večera i Brana na Tisi, jer je bio ubeđen da je upropastio stvar. Ipak, sve se dobro završilo.

Silos sokama i dehidrator na Drugoj upravi PK „Banat“. Te, 1961. godine, uprava Poljoprivrednog

---

[20] Vujičić dr Ivica rođen 1931. u mestu Crkvena – Teslić. Poljoprivredni fakultet je završio u Beogradu – Zemun 1956, gde je i doktorirao 1960. Na Poljoprivrednom fakultetu u Novom Sadu biran je za asistenta 1956, za docenta 1960, za vanrednog 1968. i redovnog profesora 1975. godine.

kombinata „Banat“ u Kikindi bila je u situaciji da se odluči o investiranju značajnih sredstava namenjenih osposobljavanju svoje Druge uprave kao tovilišta stoke, čime su se imali u vidu osim obora za tov junadi (i izlučenih krava) i tov svinja – bekon (i izlučenih krmača), objekti za skladištenje, kao i za pripremu i preradu komponenata hrane namenjenih ishrani i tovu stoke. U njih treba ubrojati moderni silos *sokamu* i *dehidrator - sušaru* namenjenu proizvodnji lucerkinog brašna kao važne komponente stočne hrane.

Sa Agrovojvodinom u Novom Sadu vođeni su pregovori o nabavci i uvozu holandskog dehidratora tipa W.[21] van der Brock. Kontakti o ovom pitanju obavljani su sa pomoćnikom generalnog direktora Agrovojvodine Pavlom – Pajom Crnojačkim. Kao rezultat spomenutih dogovora na proletnji Novosadski sajam je dopremljen i izložen dehidrator za koji je PK „Banat“, Kikinda bio zainteresovan. O dopremljenom i izloženom dehidratoru je rukovodstvo preduzeća bilo blagovremeno obavešteno. Na sajam je išao direktor „Banata“ Milan Adamović a u njegovoj pratnji bio je i pisac ovih redova. Pavle Crnojački nas je ljubazno primio i upoznao sa starijim gospodinom predstavivši ga kao vlasnika holandske firme, koja se bavi proizvodnjom dehidratora. Pomenuti gospodin W. van der Brock upoznao nas je sa osnovnim karakteristika izloženog dehidratora za sušenje lucerke i proizvodnju lucerkinog brašna. Tokom razgovora postavilo se pitanje kapaciteta izložene sušare. Naime, proizvođač nas je obavestio da je kapacitet izloženog eksponata projektovan za 10 tona brašna lucerke. „Banat“ je bio zainteresovan za dehidrataciju trostruko većeg kapaciteta. Vlasnik firme nas je obavestio, da se taj kapacitet može ostvariti kombinovanjem baterije od dva postrojenja kapaciteta po 15 tona i da u tom pogledu nema problema. Komunikacija sa proizvođačem dehidratora ostvarivana je neposredno na nemačkom jeziku sa predstavnicima „Banata“ bez

[21] Pretpostavka je da W. znači Wiliams, što nije provereno.

prevodioca i bez prisustva predstavnika Agrovojvodine (Crnojačkog).

Saznanje o kapacitetu izloženog dehidratora uticalo je na odluku direktora „Banata“ da obavesti predstavnika Agrovojvodine u licu Pavla Crnojačkog, da nas izloženi eksponat dehidratora kapaciteta 10 tona ne interesuje, da „Banat“ želi da mu se uveze dehidrator kapaciteta 30 tona. U tom momentu, ne očekujući navedenu odluku PK „Banata“, bio je iznenađen i malo je nedostajalo da se Crnojački ne onesvesti. Prebledeo je i samo postavio pitanje: „Pa, šta ću ja, sada, sa ovim izloženim na sajmu?“ Rešenje se, ipak, našlo. Preuzeo ga je PIK „Tamiš“ u Pančevu. Direktor PIK-a Moša Grujić ga je instalirao na „starom“ Tamišu, a na „Banat“ je kasnije dopremljena i na Drugoj upravi instalirana baterija dva dehidratora po 15 tona svaki, ukupnog kapaciteta 30 tona.

Združena setva. Tokom 1959. godine Borislav Kostić i Ante Golušić objavili su rad pod naslovom *Združena setva pšenice i kukuruza.* Beograd : Zadružna knjiga. Te godine javlja se Branko Sečen objavivši rad pod naslovom: *Združena setva: rezultati u 1959. godini i preporuke za setvu u 1960.* Beograd : Jugoslovenski savetodavni centar za poljoprivredu i šumarstvo, 1960. Svetozar S. Popović objavljuje rad: *Žetva pšenice združene s kukuruzom.* Beograd : Jugoslovenski savetodavni centar za poljoprivredu i šumarstvo, 1960.

Ivan, poznatiji kao Ćiro Buković,[22] političar i privredni pisac, predsednik Privredne komore Hrvatske, izašao je 1961. godine sa tezom, da se obim proizvodnje u poljoprivredi zemlje može značajno povećati primenom tzv. „združene setve“. Uz očiglednu opšte društvenu podršku, organizovani su masovni skupovi poljoprivrednih stručnjaka na kojima je Ćiro Buković izlagao gledište u kojem je zastupao „združenu setvu“ u

[22] Rođen u mestu Podvinje kod Slavonskog Broda 8. avgusta 1915, umro u Zagrebu 1989. godine.

poljoprivredi naglašavajući povećani prinos useva u rubnim redovima.

Pisac ovih redova, koristeći svoje iskustvo u dugogodišnjem posmatranju rubnih redova iscepkanih njivica u Vojvodini, nije bio ubeđen u naglašavani značaj rubnih redova. Ipak, nerazvijenost biljaka u rubnim redovima useva mogla je biti pripisana činjenici, što su ovi bili sejani neposredno uz među dvaju suseda vlasnika njiva, kojoj je (međi) prilikom obrade i primene agrotehničkih mera nege useva poklanjana manja pažnja. S druge strane, uređivanjem zemljišnih poseda osnovanih krupnih poljoprivrednih dobara stvarane su parcele određene veličine. „Združena setva“ pretpostavljala je njihovo usitnjavanje u cilju nastajanja što većeg broja „rubnih redova“ od kojih se očekivalo „značajno“ povećanje prinosa združenih useva. Primena „združene setve“ izazivala je tehničke probleme prilikom setve (strni ozimi usevi: prolećne okopavine), tokom nege i sređivanja useva, odnosno prilikom osnovne obrade parcele. Sve navedene primedbe tehničke prirode padale su u vodu pred pretpostavljenim povećanjem prinosa rubnih redova „združene setve“.

Zanimljivo je konstatovati danas, posle gotovo više od pola veka, da je izlaganje Ćire Bukovića iako je bilo podvrgavano kritici posebno od profesora tada još mladog novoosnovanog Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu nastojanjem da logikom činjenica ukažu na neodrživost njegovih tvrdnji; u osnovnom skupu, na kome sam i sam bio prisutan, činilo se da su argumenti Ćire Bukovića odobravani i prihvatani iz oportunizma i inata, kao da je u pitanju neki novi šlager a ne promena osnovnog načina proizvodnje na ovom području. Ubeđen sam, da je malo ko u sebi mislio, da predloge Ćire Bukovića dosledno sprovede u delo, iako je predložene promene vidno podržavao. Drugo je pitanje, da li je ta podrška bila svesna ili nesvesna.

Kada se ti dani uporede sa danima „jogurt revolucije“ krajem devete decenije dvadesetog veka, sve postaje jasnije. Poslužiću se primerom. Tih dana bio sam

prisutan na jednoj porodičnoj svečanosti na kojoj se, posle zvaničnog dela u užem porodičnom krugu, povela rasprava o promenama za koje su se živo zalagali moji prisutni rođaci. Na pitanje: „Kažite mi o kakvim promenama vi govorite? Vi ste manje više svi sa završenim visokoškolskim obrazovanjem, zaposleni ste, ostvarujete pristojne lične dohotke, rešili ste svoja stambena pitanja, pa me interesuje šta očekujete od promena za koje se zalažete?“ Ali oni (prisutni) nisu slušali moje pitanje, jer sam jedino mogao čuti ponavljani refren: „Nije važno, hoćemo promene!“ Kakve? „Nije važno, hoćemo promene!“

Promene su, zbilja, i došle. One su, poput bujice na čiji tok nisu mogli uticati ni oni koji su je izazvali, imale za posledicu promenu vlasništva nad sredstvima za proizvodnju na društvenim firmama koje su privatizovane. Radna mesta pojedinaca proglašavana su viškom ili su njihovi nosioci premeštani na neadekvatne poslove i manje plaćene radne zadatke sa neredovnim ili nikakvim ličnim primanjima. Možda je to tako i moralo biti? Verovatno sistem nije bio dovoljno racionalan. Međutim, on je dugo vremena bio održiv, funkcionisao je. O tome svedoči obim ostvarene proizvodnje koji je obeležen tendencijom rasta u poljoprivredi manje više sve do 1990. godine. Gde je ta proizvodnja danas gotovo dve decenije posle ostvarene privatizacije?[23]

Što se tiče združene setve, u razgovoru sa direktorom Adamovićem dogovoreno je, da se Radničkom savetu predloži da se „združena setva“ primeni na jednoj parceli pored ulaznog druma, da nas („Banat“) ne bi stavili na stub srama, što izbegavamo da primenimo „savremene napredne“ agrotehničke mere u proizvodnji. Tako je i postupljeno. Međutim, tokom primene metoda „združene setve“ došle su do izražaja sve negativne pretpostavke a

[23] Vidi: Marko, J. i sar.: *Dinamika bioenergetskog potencijala zemljišta Vojvodine*. Beograd : Ekonomika poljoprivrede, br. 1/2011 (58), s. 105-120.

izostali očekivani efekti povećanja prinosa povećanjem broja „rubnih redova“.

Tri godine kasnije (1964), na Poljoprivrednom fakultetu u Novom Sadu Ivan Gerić (diplomirao u Zemunu 1957/58) branio je doktorsku disertaciju pod naslovom: *„Fotosintetička aktivnost kukuruza pri gajenju u združenom usevu“*[24]. U praksi metod združivanja useva nije uspeo i nije masovno prihvaćen, što je kasnije potvrđeno i naučnim ogledima, tako da je na „združenu setvu“ brzo stavljena tačka.

Školsko osposobljavanje sopstvenih kadrova. Na ovom mestu smatram svojom obavezom da istaknem brigu direktora Adamovića o potrebi usavršavanja istaknutih radnika „Banata“ posebno na rukovodećim mestima. Naime, „Banat“ je oskudevao u rukovodećim inženjersko-tehničkim kadrovima na pojedinim upravama. Adamović je u razgovoru naglašavao često: „Ovi ljudi su uglavnom bez škole. Izrasli su na „Banatu“, privrženi su mu i dobro obavljaju poverene im poslove, ali nemaju potrebno školsko obrazovanje. Ova sredina i ja lično ih dobro poznajem i poštujem njihov rad i zalaganje. Ali, kad ja odem, u nekoj novoj sistematizaciji preduzeća oni će se naći na cedilu, ostaće bez posla. Niko o njima neće biti obavezan da vodi računa. Zato ih treba na vreme poslati u škole. Tu je Srednja poljoprivredna škola u Futogu, Viša poljoprivredna u Šapcu, Poljoprivredni fakultet u Novom Sadu. Neka to završe i neka se i formalno osposobe za poslove koje svakodnevno obavljaju.“ On to nije samo govorio, već je nastojao da svoju nameru i realizuje. Nekoliko radnika PK „Banata“ upućeno je u Srednju poljoprivrednu školu u Futogu (Rade Butulija, Stojan Butulija, Zdravko Galić, Gojko Komnenović i Nikola Zec). Posle završene srednje škole Gojko Komnenović je nastavio studije na Višoj poljoprivrednoj školi u Šapcu i stekao zvanje inženjera poljoprivredne

[24] Mentor Miloje Sarić, članovi komisije: Lazar Stojković, Milan Čanak i Adalbert Šenborn.

mehanizacije, Stanimir Jovanović, upravnik Prve uprave, poljoprivredni tehničar, apsolvirao je na Poljoprivrednom fakultetu u Novom Sadu prvi stepen nastave i stekao zvanje inženjera a Zdravko Galić je posle završene srednje škole nastavio studije na Ekonomskom fakultetu u Subotici. Paralelno sa označenim aktivnostima na „Banat" primljeni su u radni odnos početnica inž. Milanka Radojević (1961/62) i Savo Radivojša.

Poslovne godine o kojima se ovde govori nisu bile za poljoprivredu ekonomski povoljne. Mnoga vojvođanska poljoprivredna dobra ostvarivala su gubitke iako su, po mom mišljenju, na njihovom čelu bili dobri stručnjaci – agronomi, koje sam kao studente, moje kolege, lično poznavao i cenio. Smatrao sam da je to šansa, da oni budu angažovani na Poljoprivrednom kombinatu „Banat", kome su nedostajali. Direktor Adamović nije tako mislio. Smatrao je, da na Poljoprivredni kombinat „Banat" treba da dođu inženjeri i tehničari neposredno iz škole i da u novom preduzeću primene znanja stečena u školi. Nisu isključene greške i propusti mladih ljudi. One im se mogu dogoditi jednom ili dva puta ali će to doprineti vlastitom iskustvu ovih stručnjaka koje se kasnije neće ponavljati. Na „Banat" ne treba dovoditi agronome i tehničare sa iskustvom stečenim u nekim drugim poljoprivrednim organizacijama, jer će oni težiti da u novom preduzeću nakaleme - primene iskustva koja „Banatu" ne odgovaraju. Ipak je u jednom slučaju odustao od svoga načela. U Novom Kneževcu radio je moj kolega Živko Marinković. Preduzeće nije uspešno poslovalo. Smatrao sam, da za neuspeh poslovanja nije odgovoran jedino taj moj kolega i, stoga, sam predlagao da ga dovedemo na „Banat". Adamović je pristao. Goja (Gojko Komnenović) se seća kako je direktora Adamovića i mene odvezao u Novi Kneževac a zatim je Živko Marinković doveden na „Banat". Uveren sam, da u svom predlogu nisam pogrešio, iako priznajem da je direktor Adamović bio u pravu.

Konkurs Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu. Tokom leta, te 1961. godine, posetio me je Sava

Filipović, rodom iz Crepaje, s namerom, da me u svojstvu člana Saveta Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu, lično upozna, pošto je na jednoj od sednica Saveta spomenuto moje ime kao potencijalnog nastavnika na tada tek novoosnovanom Poljoprivrednom fakultetu u Novom Sadu. Kasnije me je posetio i Prof. dr Petar Drezgić[25] i obavestio da Fakultet u Novom Sadu raspisuje konkurs za popunu određenih nastavničkih mesta, kao i da u Zemunu mene spominju kao lice sa kojim treba računati.

Posetu Prof. dr Petra Drezgića nisam mogao a nisam imao ni razloga da zatajim. O njoj sam detaljno obavestio direktora Adamovića, da bih se sa njim i posavetovao o tome šta da uradim. Naime, nisam želeo da se kasnije u preduzeću ocenjuje kako sam ovdašnji trogodišnji boravak (uz jednu godinu specijalizacije) iskoristio kao odskočnu dasku za dalje napredovanje i vlastitu karijeru.

Direktor Adamović je bio odlučan: „Znam ja, da tebe planiraju i zovu na Fakultet. Ti se prijavi. Moje je da Radničkom savetu „Banat-a“ objasnim da „Banat“ treba da bude ponosan i da treba da mu čini čast što ima takve stručnjake koji su dorasli da budu nastavnici na Fakultetu i da uče studente. A tebe obavezujem, kada tamo budeš upoznao studente završnih godina, da odabereš desetak dobrih studenata koje će „Banat“ stipendirati i kada diplomiraju da kao mladi inženjeri dođu u ovo preduzeće i doprinesu njegovom razvoju i unapređenju.“

Od ovog, citiranog razgovora sa tadašnjim direktorom Adamovićem, proteklo je gotovo pola veka. Sećam se, da sam krajem školske 1961/62. godine na Katedri za ekonomiku poljoprivrede okupio desetak

---

[25] Drezgić, dr Petar (1914-1980), akademik, redovni profesor, rođen u Jameni, dekan Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu, rektor Novosadskog univerziteta, član VANU. Dobitnik nagrade AVNOJ-a. Njegovo ime nosi Poljoprivredni institut Dr Petar Drezgić, Sremska Mitrovica.

studenata. O tome sam obavestio upravu PK „Banat“ u Kikindi. Posetili su „Banat“, sa njima je razgovarao Todor – Toša Injac i sekretar Oto Moldvai. Ja se, danas, njihovih imena ne sećam. Jedan od stipendista, koji je prvi diplomirao, na „Banatu“ je proveo kao inženjer upravnik Druge,[26] odnosno Četvrte i Pete uprave približno četiri godine - Miloš Radović mi je pomogao da sastavim sledeći spisak stipendista po azbučnom redu: Đula Balaž, Miroslav Bošnjak, Senadin Grbović, Jovan Gužvica, Ilija Đurica, Zaim Tursić, Boža Nedić i Miloš Radović .

Direktor Adamović energično je insistirao, da inženjersko-tehnički kadar u ovo preduzeće dolazi neposredno iz škole i da u radu primenjuje saznanja koja je tamo stekao. Nisu isključene greške i propusti mladih ljudi. One im se mogu dogoditi jednom ili dva puta ali će to doprineti vlastitom iskustvu ovih stručnjaka, koje se kasnije neće ponavljati.

Na ovom mestu smatram svojom obavezom da navedem o Adamoviću i sledeće momente. Poljoprivredni kombinat „Banat“ u Kikindi nastao je eksproprijacijom određenih poseda Kikinđana. Adamović se upoznao sa ovim bivšim posednicima i u „Avali“ sretao sa razgovarao o potezima koje u proizvodnji „Banata“ čini, da bi od njih dobio ocenu tih zahvata. S druge strane, on je koristio svaku priliku da na „Banat“ dovede poznate poljoprivredne stručnjake i da se sa njima posavetuje. Spominjem inž. Jožefa Šomođija iz Sekretarijata za poljoprivredu IV APV i Ratka Kostovića iz Privredne komore Vojvodine. Obojica su u Vojvodinu došla sa Poljoprivrednog dobra „Belje“ u Belom Manastiru. Ovamo treba ubrojati i bankare inž. Vasu Miloševa (1936/37) i inž. Ristića – čika Rileta, kao i Prof. dr Ladislava Končara, sa Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu i druge.

Pisac ovih redova napustio je PK „Banat“ sporazumno 31. januara 1961. godine.

---

[26] posle odsluženja obaveznog vojnog roka

Registar imena